

ישיבת דרישה

”וּכְתַבְוּ לֹא תוֹרָה בְּפָנַי עֲצֻמָּה”

צום עשרה בטבת ותרגום השבעים

יום עשרה בטבת נקבע כצום לדורות מכיוון שבו החל לצור נבוכדנאצר על ירושלים, והחלה הפורענות של חורבן בית המקדש וגלות עם ישראל. ובכל זאת, מצויינים בו מספר מאורעות מצערים נוספים, וביניהם – מעשה ”תרגום השבעים”, תרגום התורה ליוונית, שהחל על פי המקורות בח’ בטבת (במאה ה-2 לפנה”ס), ובהמשך הוביל לתרגומו של כלל המקרא ליוונית.

דרך המקורות העוסקים באירוע זה, נבין מדוע יום זה מתואר כיום של צער גדול וחשיכה, ומהו השבר העמוק שחולל תרגום התורה – כיצד הוא מאבד את המשמעות הרבות וההבנות המורכבות המקופלות בכל מילה בכתוב, וכופה דרך קריאה יחידה במקום לאפשר הקשבה וריבוי דעות.

מהלך השיעור

- נפתח בסיפור ”תרגום השבעים” דרך שלושת המקורות הראשונים – הגמרא במסכת מגילה, מגילת תענית ומסכת סופרים – כדי להכיר את השתלשלות האירועים ואת ההקשר ההיסטורי.
- נדון בתיאורים הקשים של יום תרגום התורה ליוונית, ובמיוחד בהשוואה שלו ליום שנעשה בו העגל, דרך תיאור במסכת שבת של מחלוקת בין שמאי להלל בה מופיעה השוואה דומה.
- דרך הגמרא בקידושין ובסנהדרין, נבין יותר מהי מהות מעשה התרגום, במה הוא פוגע ועד כמה הוא בעייתי.
- לאחר העיון במקורות המוקדמים, נדון בפן ההלכתי של שימוש בשפת הקודש אל מול שפות אחרות, מתוך ה”משנה ברורה” על חשיבות התפילה בשפת הקודש
- נסכם בהעמקה ברובד הרוחני והמחשבתי של פעולת התרגום, דרך המקורות בערוך השולחן וברב קוק, המחדשים לנו הבנה עמוקה: למרות מה שהיינו עשויים לחשוב, התרגום לא פותח את שערי העולם הגדול, על עושרו וריבוי, בפני התורה וההלכה הסגורות והמצמצמות. להפך – הוא מוחק את אינסוף האפשרויות הפרשניות, המורכבות והעדינות, העולות מהכתב ומצמצם אותם להבנה אחת מקובעת.

א. מגילת תענית בתרא

הסבר המקור

מגילת תענית נכתבה בסוף ימי בית שני, והיא כוללת רשימה של מועדים טובים, שנקבעו בעקבות נצחונות או הצלה של עם ישראל. בתוספת מאוחרת מופיעה רשימה של ימי תענית וצום, ובה תיאור של תרגום השבעים לימי תלמי, ותיאור קשה על ההשלכות שלו – ”החושך בא לעולם שלושה ימים”.

ב. מסכת סופרים, פרק א’ הלכות ז-ח

הסבר המקור

מעשה התרגום מסופר כאן בשתי גרסאות שונות, או בשני חלקים שונים. הגרסה הראשונה מתארת את מעשה התרגום באור שלילי מאוד, ומסבירה את החומרה שבו – התורה לא יכלה להתרגם כל צרכה. הגרסה השנייה מתארת אירוע ניסי, שבו התרגומים הנפרדים שכתבו שבעים ושניים הזקנים התאחדו לטקסט מתואם. עם זאת, הטקסט הזה לא מייצג את התורה, אלא הוא ”תורה בפני עצמה”

שאלות לדיון

1. אם יש התאמה בין שתי הגרסאות המסופרות? האם הן מתארות את אותו האירוע, ובאותו האופן?
2. האם הגרסה השניה מתארת אירוע פלאי, נס, או שגם היא מתארת אירוע שלילי?
3. כיצד אתן מבינות את התיאור "הסכימה דעתן לדעת אחת, וכתבו לו תורה בפני עצמה, ושלושה עשר דבר שינו בה"?

ג. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ט' עמוד א-ב

הסבר המקור

זוהי הגרסה המלאה והמפורטת ביותר של מעשה תרגום השבעים, הכוללת גם פירוט של המקומות בהם שינו הזקנים מלשון התורה בתרגומם. אם במקור הקודם עוד היה לנו ספק לגבי האופן בו האירוע נתפס, כאן נראה שהגמרא מציגה תפיסה שלילית חד משמעית, ומרמזת יותר במדויק על המשמעות של האירוע הזה בעיני חז"ל.

ניתן לחלק את השינויים בתרגום השבעים לכמה סוגים. חלקם נועדו להבהיר את כוונת התורה ולמנוע אי-הבנות או עיוותים יסודיים בתפיסת היהדות, כמו למשל השינוי "אלהים ברא בראשית", שנועד למנוע את הטענה האפשרית שיישות בשם "בראשית" בראה חלילה את הקב"ה, או השינוי "הבה ארדה ואבלה שם את שפתם", שנועד למנוע את הטענה שהיהדות מאמינה ביותר מאל אחד. שינויים אחרים, פוליטיים כמעט, נועדו להגן על כבוד עם ישראל – כך למשל שונה הפסוק המתייחס למעשה שמעון ולוי בשכם, ובמקום התיאור "כי באפם הרגו איש" נכתב "הרגו שור". באופן דומה, כדי למנוע זלזול במשה רבינו על כך שמצא "רק" חמור לשאת את משפחתו, נכתב – "יורכיבם על נושא בני אדם". השינוי האחרון הוא קומי כמעט: מכיוון ששמה של אשתו של תלמי היה ארנבת, שונו הפסוקים המונים את בעלי החיים הלא-כשרים, ובמקום "ואת הארנבת" נכתב "את צעירת הרגליים". מעשה התרגום נעשה כאן מוחשי מאוד, כשאפילו מילה פשוטה שמתארת יצור חי לא מובנת בתרבות היוונית ודורשת שינוי.

שאלות לדיון

1. כיצד אתן מבינות את שלושה עשר השינויים בתרגום השבעים, ביחס למקור? מהי מטרתו של כל שינוי, ומה הוא נועד לעשות? נסו לחלק אותם לקבוצות.
2. מהי לדעתכן המשמעות של ההתערבות האלוטית בסיפור ("נתן המקום עצה")?
3. לאור שלושת המקורות שראינו עד כה, למה לדעתכן נתפס אירוע התרגום כקשה וחמור כל כך? כיצד אתן מבינות את התיאור "ירד חושך לעולם" ואת ההשוואה של אירוע התרגום לחטא העגל?

ד. תלמוד בבלי מסכת שבת דף יז עמוד א

הסבר המקור

בניגוד למחלוקות הרבות האחרות שאנחנו מכירות בין הלל ושמאי, המחלוקת הזו מסתיימת באופן חריג וקשה, כששמאי לא נותן מקום לדעתו של הלל להישמע בבית המדרש. אנחנו רגילות שהלל ושמאי חולקים בנושאים רבים ולעתים קרובות, ומתוך המחלוקות שלהם נבעו חידושים רבים ותובנות עמוקות. גם באירוע הזה חוזר התיאור שמצאנו בסיפור תרגום השבעים – "כיום שנעשה בו העגל", וניתן למצוא קו שמחבר בין שני האירועים: השלילה של דעות מרובות והבנות מגוונות בפירוש התורה ובלימודה.

שאלות לדיון

1. מהו הקו המחבר בין מעשה תרגום השבעים לבין המחלוקת הזו של הלל ושמאי? מדוע בשני הסיפורים חוזרת ההשוואה למעשה העגל?

ה. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ל"ד עמוד א

הסבר המקור

הגמרא מתארת לנו ביטויים את הייחודיות שבדברי השם, דברי תורה: לכל אימרה ולכל פסוק יש כמה וכמה טעמים, פירושים והשלכות אפשריות. אין זו תופעת לוואי, אלא הדרך שבה צריכים להתבטא דברי ה' בעולם – הקדושה שבאמת האלוהית, שמובאת בתורה, היא שבמפגש עם בני האדם ועם העולם היא מכילה שפע של אפשרויות שונות של הבנה ומפגש עימה. תרגום התורה אולי עוזר להבנה כלשהי, בסיסית עימה, אולם הוא גם בהכרח גוזר שההבנה תהיה ותישאר חלקית, ולא תוכל להכיל ולרמז אל האינסוף שטמון במילים המקוריות.

ו. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ"ט עמוד א

הסבר המקור

רבי יהודה מתאר כאן בבירור תפיסה קשה של מעשה התרגום: גם תרגום שנצמד למשמעות הפסוק (ולצורה שלו) הוא בדיה, המצאה ממש. כל תרגום שמשנה אפילו קצת מהמשמעות שבפסוקים הוא חילול ה' ממש – חירוף וגידוף.

שאלות לדיון

1. לאור המקורות הנוספים שראינו, נסו להגדיר בדיוק – מה המשמעות של תרגום התורה עבור חז"ל?
2. מה להבנתך הולך לאיבוד בתרגום של לשון הקודש?
3. האם אתן יכולות לחשוב על דברים נוספים שיש להם ערך רק בצורה המקורית או בהקשר המקורי שלהם, ושלא שומרים על הערך שלהם אם נשנה אותם?

ז. משנה מסכת סוטה פרק ז' משניות א-ב

הסבר המקור

המשנה דנה בברכות וטקסטים הנאמרים בהקשרים שונים לאורך מעגל השנה והחיים, ומחלקת בין אלו שיכולים להיאמר בכל לשון לאלו שניתן לקרוא רק בלשון הקודש.

ח. משנה ברורה סימן ס"ב סעיף ב

הסבר המקור

ה"משנה ברורה" מבאר שמהות ההיתר לומר טקסטים מסוימים בכל לשון היא לאפשר לאדם להבין מה הוא אומר, ולומר אותם בשפה שלו. למרות ההיתר, יש עדיין חשיבות מיוחדת לתפילה בלשון הקודש, המשמרת את מלוא הרבדים והמשמעויות המקופלים בכל מילה.

שאלות לדיון

1. מה ההבדל בין התפילות שנאמרות רק בלשון הקודש לתפילות שיכולות להיאמר בכל שפה?
2. מה עלול ללכת לאיבוד בפעולת התרגום?
3. האם נוספה לכם הבנה נוספת למעשה תרגום השבעים?

ט. הקדמת "ערוך השולחן", ל'

י. מאמרי הראי"ה, "לזכרו של לורד בלפור"

הסבר המקור

שני המקורות האלו, מהאחרונים, מעמיקים עוד יותר את ההבנה שלנו של המשבר הגדול שבתרגום. "ערוך השולחן" מדמה כאן את התורה לשירה, ומגלה לנו שהיופי הגדול שלה, התפארת שלה, מקורו דווקא בהרמוניה של מגוון הקולות והפרשנויות שהיא מאפשרת. הרב קוק מדייק שאת התורה אפשר לתפוס בשני אופנים – מבפנים ומבחוץ. כמו שטיח מפואר, שמי שמתבונן בצד האחורי שלו יכול אמנם לראות כמה חוטים שונים הוא משלב וכמה מורכבת האריגה שלו, אבל לא יכול באמת לראות את מלוא היופי שלו ואת כל הפרטים הקטנים בלי להסתכל על הצד הנכון, הקדמי, כך גם אומות העולם הבוחנות את התורה. הן בהחלט יכולות לכבד ולהעריך את קדושת התורה ותפארתה, אבל המבט שלהן הוא חיצוני. רק עם ישראל, שחי את התורה ומביט בה מבפנים, יכול לתפוס את מלוא העומק שלה ולזהות בה את חייו, שמשתקפים בה "בכל בהירותם המקורית".

שאלות לדיון

1. מה מוסיפים לנו הדימויים של "ערוך השולחן" ושל הרב קוק להבנה של מעשה התרגום? מה קורה בעקבות התרגום, ומה הולך לאיבוד בגללו?
2. מה מייחד את התורה עבור עם ישראל, והופך אותה למשמעותית יותר דווקא לו? האם זאת אומרת שאין מקום לאומות העולם בלימוד התורה ובפירושה? מה המגבלות שלהם?